

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԴ Տ. ՍԱՀԱԿ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ(*)

Տ. Սահակ կաթողիկոս ծնած է Խարբերդի եղէգիս գիւղին մէջ 1849 Մարտ 25-ին: Հօր անունն էր մինի. Կարապետ, մօրը՝ Գոհար: Իր անազանի անունը եղած է Գաբրիէլ: Մանկութեանը յաճախած է իր գիւղին դպրոցը, ուր ետքէն (16 տարեկանին) ուսուցիչ կարգուած է: Մանկութենէն ցոյց տուած է եկեղեցասէր կոչում եւ 1866-ին Խարբերդի Ս. Յակոբ եկեղեցւոյ մէջ դպրութեան չորս աստիճանները ստացած է ձեռամբ Սսեցի Աջապահեան Յարութիւն եպս.ի, որ Նուիրակութեամբ այցելած էր Խարբերդ:

1867-ին իր հայրը զինք երուսաղէմ կը բերէ եւ կը ներկայացնէ Եսայի պատրիարքին որ կ'ընդունի զայն ժառանգաւորաց վարժարան(**):

1869 Սարկաւազ կը ձեռնադրուի Եսայի պատրիարքէն երկու այլ ընկերներու հետ եւ միասին կը դրկուին Կ. Պոլիս իրենց ուսումը շարունակելու անդ:

1871-ին կը վերադառնայ Երուսաղէմ եւ ժառ. վարժարանի մէջ ուսուցչութեան կը կոչուի: Իր աւանդած դասերը կ'ըլլան Բնապատմութիւն, Աշխարհագրութիւն եւ Կրօնը:

1877 Յուլիս 3-ին կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի Տ. Եսայի պատրիարքէն, վերակոչուելով Սահակ: Յաջորդ տարին կը ստանայ վարդապետական աստիճան:

1881-ին Ռուսաստանի Նուիրակ կարգուած է Տ. Մամբրէ վրդ. Մարկոսեանի հետ: Կը հանդիպին Էջմիածին եւ ժամանակի կաթողիկոս Տ. Դէորդ Դ.ի կարգադրութեամբ ինք կը ստանձնէ Այսր-Կովկասի Նուիրակութիւնը, Տ. Մամբրէ վրդ. Անդր-Կովկասի: Շուրջ հինգ տարի կը տեւէ իրենց Նուիրակութեան շրջանը:

1885 Յունուար 10-ին, երբ տակաւին Նուիրակ էր ինք ի Կովկաս, Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ կողմէ Ս. Աթոռոյս Լուսաբարապետ կ'ընտրուի: Նոյն տարւոյ Նոյ. 24-ին Տ. Մակար կաթողիկոսէն Նպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Մամբրէ վրդ.ի հետ միասին:

Կովկասէն կը վերադառնայ 1886 Յունուար 9-ին եւ կը ստանձնէ Լուսաբարապետութեան պաշտօնը, որուն յարակից է Տնօրէն Ժողովոյ մշտական անդամակցութիւնը: Կը վերստանձնէ նաեւ ժառ. վարժարանի մէջ իր ուսուցչական նախկին պաշտօնը:

Սահակ եպս. իր լուսաբարապետութեան 17 տարիներու ընթացքին ցոյց կուտայ ծրարան գործունէութիւն. կարգի կը դնէ Ս. Աթոռոյ Մատենադարանը եւ կը ցուցակագրէ ձեռագիրները: Կը կարգաւորէ Գանձարանը եւ եկեղեցական անօթներու եւ սպասներու լաւ պահպանման համար ամէն ջանք ի գործ կը դնէ: 1892-ին, իբրեւ Երուսաղէմի Աթոռի Պատուիրակ, կը մասնակցի Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսի ընտրութեան:

1898 Յուլիսին Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան կողմէ Պատուիրակ կը նշանակուի հսկելու Կիլիկիոյ կաթողիկոսական ընտրութեան Տ. Մկրտիչ Քէֆաիզեան կաթողիկոսի վախճանումէն վերջ: Հազիւ 1900-ի Փետրուարին կը հասնի Կիլիկիա եւ կը ձեռնարկէ իր պաշտօնին: Կը հարթէ բոլոր դժուարութիւնները, որոնք թուրք կառավարութեան կողմէ կը յարուցուէին եւ հազիւ 1901 տարւոյ վերջերք միայն կարելի կ'ըլլայ կաթողիկոսական ընտրութեան գործողութիւնները վախճանի մը յանգեցնել, Երուսաղէմի Միաբան Տ. Դէորդ եպս. նքնցեանի Կիլիկիոյ կաթողիկոս ընտրութեամբը. Նոյն տարին կը վերադառնայ Երուսաղէմ:

Դէորդ եպս. կը հրաժարի, եւ 1902 Հոկտեմ. 12-ին յԱտանայ գումարուած ընտրական Ժողովը միաձայնութեամբ Կիլիկիոյ Կաթողիկոս կ'ընտրէ Սահակ եպիսկոպոսը:

Նոյն տարւոյ Դեկտեմ. 9-ին կը ստացուի իր պետական հաստատման հրովարտակը:

(*) Այս նօթքը եւ բուականները բաղուած են Բարգէն Վեհափառի ճարտարապետական «Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիայ» գործէն, եւ Ա. Ալպոյանեանի Յարաւ. Տարեցոյցի 1928 թուոյ մէջ Սահակ Կաթողիկոսի Գանձարանեան Բանօնիցատեանի առթիւ գրած մէկ յօդուածէն (Էջ 254):

(**) Տես այս մասին Լուսաբարապետ կաթողիկոսի յուշագրութիւնը, Սիւն 1927, Թիւ 3 էջ 76:

1903 Յունուար 4-ին Օսմանեան պետութենէն պատուուած է առաջին աստիճանի Մեծհիւրէէ շքանշանով: Նոյն տարւոյ Յունուար 20-ին Երուսաղէմի Միաբանական Ընդհ. Ժողովոյ մէջ իր հրաժեշտի ատենաբանութիւնը կ'ընէ, եւ Միաբանութիւնը իր ՅՅամիայ բարոք ծառայութեան համար շնորհակալութիւն կը քուէարկէ:

Նոյն տարւոյ Փետրուար 26-ին կը մեկնէ Երուսաղէմէն եւ Մարտ 10-ին՝ կը հասնի Սիւս, իր Աթոռը. Կաթողիկոսական օծումը կը կատարուի Ապրիլ 20-ին եւ յաջորդ շաբաթ կը կատարէ ամենամեծ հանդիսութեամբ իր անդրանիկ Սիւսոնորհնէի արարողութիւնը:

Տ. Սահակ Կաթողիկոս թէ՛ իր օծման եւ թէ՛ Միւսուորսնէքի իր մատուցած Ս. Պատարագներուն կը յիշատակէ նաեւ Ամենայն Հայոց Ընդհանրական Հայրապետի — Տ. Մկրտիչ Կաթողիկոսի — անունը: — Թերեւս առաջին անգամն իր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն մը կը յիշատակէր Ամենայն Հայոց Հայրապետի անունը. ինչ որ կը ցուցնէ այն ազնիւ եւ խաղաղասէր ոգին որով տուգորուած էր նորրեանի Կաթողիկոսը:

Իր ընտրությունան առաջին տարին ինչ Կ. Պոլսոյ Ազգ. ժողովին կը ներկայացնէ ընդարձակ տեղեկագիր մը ուր հանգամանօրէն կը պարզէ Կիլիկիոյ Թեմին ժամանակի կացութիւնը որ հեռի եղած է միսիթարական ըլլալէ :

1904-ին կ'այցելէ Կ. Պոլիս Ստոյ Աթոռին վերաբերեալ ինչ ինչ խնդիրներու կարգադրութեան համար, եւ կը ներկայանայ Սուլթանին ու կրկին կը պատուուի շքանշանով:

1909-ին Ատանայի կոտորածը եւ հրդեհը (որուն ընթացքին. ինք պաշարուած կը մնայ Ստյ մէջ) խորապէս կը խոցէ ժողովրդանուէր կաթողիկոսի սիրտը եւ չորս ամիս կը մնայ անդ, կորովի կերպով պահանջելով քարոքի պատասխանատուններուն պատ-
ժուիրը եւ անտէր անստուն մնացած ժողովուրդի համար նիւթական օժանդակութիւն հայցելով: Այցելած է նաեւ շրջակայ գիւղեր ամէն տեղ ամբոյժ ջանալով տիրող ահաւոր
Թշուառութիւնը եւ մխիթարելով աղետահար ժողովուրդը: — «Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողի-
կոսը ճշմարիտ հովուապետի մը արժանիքները ցոյց տուաւ այս դառնութեան օրերուն,
ինքզինքն գերազանցելով: Անկկա ամենուն համար խօսք մը գտաւ: Վնաստանները քա-
ջալերեց, իռաւունքները մեղմաց, սգաւորները մխիթարեց, յոյս, հաւատք եւ սէր ներ-
շնչեց ամեն կողմ, եւ ազգամիջեան առեւտրութիւնները չմշտնջնաւորելու համար անյիշա-
յարութեան հրաւիրեց» (Տաթեւ 1928, էջ 279):

1915-ին Ռուսերից հայոց տարազգութիւնը կը սկսի նախ Կիլիկիայէն, Զէյթունի եւ Տէօրթ եօրի հայութիւնը կը տեղահանուի եւ կը դիտուի Միւրիքի անպապատները ուր հետզհետեւ կը հասնէին Բարքը Հայքէն տեղահանուած հայոց խելակալները: Ճարադանքներու տաննադորմելու կացութիւնը կը ստիպուի Մարազ հայթղիկոսը որ փութապ Հալէպ, Էս-րիբը մեղմնուի: Այս ուղղութեամբ մեծ ծառայութիւն կը մատուցանէ:

1915 Սեպտեմբ. 12-ին Ստոյ վանքն ալ զը դատարկուի, միաբանները կ'աքորոտին Հալէպ, միաբանին տանելով մայրավանքին կարեւոր սպանները: Ինք Սահակ Կաթողիկոս ալ տեղափոխուեցաւ կտաւալարական հրամանով Յուսապին:

Բուրբ կառավարությունները Մեծ Պատերազմին ընծայած պատենդությունն էն օգտուելով՝ 1916 Յուլի 28-ին նոր կանոնադրով մը վերջ տուաւ թէ՛ Սահմանադրութեան, թէ՛ Ազգայնապետութեան կաթողիկոսութեան եւ թէ՛ Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի պատրիարքութեանը, եւ այսպէս թաքտը պաշտօնները միացուց Տ. Սահակ Կաթողիկոսի անձին վրայ եւ զայն հրահրեց թաքտը Երուսաղէմի Կաթողիկոսութեանը ղեկավարելու։

Անգլիկոսական բանականներ երբ երուսաղեմ մտնո՞ւնք։ Թուրք կառավարութիւնը Սահակ Կաթողիկոսը, ինչպէս նաեւ բոլոր կրօնական պետերը, զրկեց Դամասկոս։ Վերջինս եւս զբաւոււնելով Դաշնակիցներէն՝ Սահակ Կաթողիկոս մնաց անդ մինչեւ Ջիւնադադար որով ետք մերկանալով քաղաքական օրէնքով միայն իրեն պարտադրուած տնտեսութեան եւ անուանական պաշտօններէ, զորս ղգկամակուծութեամբ եւ, իր իսկ բաւով, «բռնադատեալ համա-կերպութեամբ» միայն ստանձնած էր, կը մնայ վերստին «Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ»։

Դաշնակիցներու կողմէն Կիլիկիոյ գրաւումէն վերջ, իր Հօտին հետ միասին կը դառնայ իր Աթոռը, նոր յոյսերով եւ նոր ոգեւորութեամբ եւ կը նուիրուի հայրենիքի եւ Աթոռի

վերաշինութեան: — Սակայն քանի մը տարի վերջ Ֆրանսա-կը ստիպուի լքել Կիլիկիան ու հայեր վերստին կ'ենթարկուին տեղահանութեան եւ ջարդի արհաւիրքներուն, որոնք անգամ մը եւս կը խոցեն ծերունի եւ վշտահար Կաթողիկոսի հոգին: Իր ձօսի մեկնումէն վերջ, 1921 Դեկտեմբերին ինք եւս անդարձ կը բաժնուի իր պատմական Աթոռէն:

1924-ին Ֆրանսական կառավարութիւնը կը ճաննայ զինքը իբրեւ գերագոյն հոգեւոր պետը Սիւրիոյ բովանդակ Հայութեան եւ ինք վերստին կը նուիրուի անվհատ կորովով մը կազմակերպել իր Թեմը: Իր Աթոռը նախ կը հաստատէ Պէյրութ. ապա՝ Հալէպ:

Տ. Սակակ Կաթողիկոս քանակցութեանց կը մտնէ Երուսաղէմի Պատրիարքարանին հետ Սիւրիոյ Երուսաղէմապետական Թեմերը Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան փոխանցելու խնդրով: 1929 Մարտ 6-ին Երուսաղէմի Միաբնական Ընդհ. Ժողովը միաձայնութեամբ իր հաւանութիւնը կուտայ փոխանցումին: Այսպէս Կիլիկիոյ աստանդական Կաթողիկոսութիւնը կ'օժտուի առաւել կամ նուազ չափով կազմակերպուած 5 Թեմերով:

Տ. Սահակ Կաթողիկոս զգալով իր ֆիզիքական ոյժերուն պակսիւր եւ մտահոգուած Կաթողիկոսութեան ապագայով՝ իրեն Արուակից կ'ընտրէ Տ. Բաբգէն եպս. Կիլէսէրեանը 1928-ին, որուն կաթողիկոսական օծումը կը կատարէ 1931 Ապրիլ 26-ին Հալէպի մէջ:

1930-ին Նիյր Իսթ Թըլէֆի սեպհական Անքիլիսսի որբանոցը իր շրջակայ կալուածներով կը դրուի Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տրամադրութեան ներքեւ անուանական վարձքով մը: Սահակ Կաթողիկոս իր Աթոռը վերջնականօրէն կը հաստատէ անդ: Իր փափաքով եւ Բաբգէն Վեհափառի ջանքերով կը ձեռնարկուի Հոգեւոր Դպրանոցի մը բացման: Վաժաբանը կը բացուի 1930 Հոկտ. 13-ին, ընդ տեսչութեամբ Շահէ Մ. Վրդ.ի:

1932-ին կը սկսի հրատարակուիլ Կաթողիկոսարանի «Հասկ» Թերթը:

1933 Յունիս 18-ին կը կատարուի ծերունագարդ հայրապետի 30 ամեայ Կաթողիկոսական Յոբելեանը: Այդ առթիւ Լիբանանի Հանրապետութեան Նախագահը անձամբ կը շնորհէ Լիբանանի Ա. Կարգի Արժանեաց Պատուի Նշանը: 1934-ին Նոյն Արժանեաց շքանշանը կը ստանայ նաեւ Սիւրիոյ Հանրապետութեան Նախագահէն:

1935-ին ուխտաւորաբար կ'այցելէ Երուսաղէմ եւ մխիթարուած կը վերադառնայ իր Աթոռը:

1936 Յուլիս 8-ին դժբախտութիւնը կ'ունենայ կորսնցնելու իր մեծանուն Աթոռակիցը:

1936 Յուլիս 20-ին Կաթողիկոսական Ընդհանուր Փոխանորդ կը Նշանակէ Գեր. Տ. Պետրոս Արքեպս. Սարահեանը որ ինքզինքը կը նուիրէ առաւելաբար ներքին շինարարական աշխատանքի: — Իր վերջին տարիներուն, Բաբգէն Վեհափառը Աթոռակցութեան հրաւիրելէն ասդին, Տ. Սահակ Կաթողիկոս, տարիներու եւ վիշտերու բեռան ներքեւ ճնշուած գրեթէ քաշուած կեանք մը կ'ապրէր. Կաթողիկոսարանի եւ Թեմերուն վերին հսկողութեան եւ կազմակերպումի գործերը կը վարէր այնքան ձեռնահասօրէն Բաբգէն Կաթողիկոս, ու անոր մահէն վերջ՝ Պետրոս Արքեպիսկոպոս:

Իր յաւիտենական հանգիստը կը մտնէ «լի աւուրք» իբրեւ 91 ամեայ Աւիփառ Հայրապետ մը, դառնութեան եւ տառապանքի բաժակը ցժրուր բամաճ, նոյն առնի սակայն՝ ի տես իր Աթոռին վերկենցաղման՝ մխիթարուած հոգւով:

Նորին Ս. Օծութեան 36 ամեայ կաթողիկոսական պաշտօնավարութիւնը եղած է «յարատեւ ճիգերու եւ անվհատ ջանքերու շարք մը: Ուրիշներու քանդածը վերաշինելու, աւերածը՝ վերանորոգելու, ջնջածը՝ վերահաստատելու համար». իրարու յաջորդող դժբախտութեանց մէջ, որոնք իր կեանքին ամենէն լայն բաժինը եղան, չէ գիտցած երբեք վնասիլ եւ յարատեւ եռանդով շարունակած է իր աշխատանքը միշտ յօգուտ՝ իրեն հետ համահաւասար աստիճանով տառապեալ իր Հօտին որուն իսկապէս քաջ Հովուապետը եղաւ ան:

Հանգիստ իր տառապակոծ ոսկորներուն:

Խաղաղութիւն իր բազմաշարքար հոգիին:

Օրհնութիւն իր յաւերժական յիշատակին:

* * *

Տ. Սահակ Կաթողիկոս ունեցած է նաև գրական արդիւնք, առաւելաբար երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանի իր ուսուցչութեան ընթացքին. ուստի իր գրական գործերը մեծ մասամբ դասագիրքեր են. կու տանք անոնց ցուցակը ժամանակագրական կարգաւ:

Ա. Համառօտ աշխարհագրութիւն, բնական, բաղաձայն, ուսումնական. 364 էջնոց միջակ ծաւալով գրքոյք մըն է. պատրաստած՝ իր Սարկաւագութեան ընթացքին. տպագրուած 1874-ին Ս. Աթոռոյ Տպարանին մէջ:

(Բ). Նոր Դասագիրք Տեղեւորագրութեան. 255 էջնոց միջակ ծաւալով: Կրկին տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած Ս. Աթոռոյ Տպարանէն (Ա. Տիպը՝ 1876-ին):

Գ. Բնական Պատմութիւն. 303 էջնոց գրքոյք մը կենդանաբանութեան, բուսաբանութեան, հանքաբանութեան եւ երկրաբանութեան մասին. պատկերազարդ, տպագրուած 1888-ին:

(Դ). Պատմութիւն Հին Կապադոքի. չորս անգամ տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած, (Ա. Տիպը 1878-ին, վերջինը՝ 1898-ին), 368 էջնոց պատկերազարդ գրքոյք մը, որ ցարդ կը գործածուի իբրեւ Հին Կտակարանի պատմութեան դասագիրք երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ:

Ինք կազմած է երուսաղէմի Օրացոյցները, 1878 — 1881 եւ 1887 — 1902:

1873 — 1877 նշանակուած է խմբագրապետ ՍԻՄՆ ամսագրի: 1867 — 1869 Տեսուչ Տպարանի: Սիօնի մէջ ունի շատ մը յօդուածներ այլ եւ այլ նիւթերու շուրջ ժամանակի ոգւոյն եւ ըմբռնմանց համեմատ, ինչպէս նաև քանի մը ֆերբուածներ: Իր մէջ աւելի զօրաւոր եղած է բանասիրական հակումը (անշուշտ ժամանակի ըմբռնման համաձայն), այդ ուղղութեամբ հրատարակած է «Բաղդատութիւն տպագիր Սոկրատի եւ երուսաղէմի ձեռագրին» անունով գրքոյք մը 1896-ին, 95 էջերով:

1880-ին գրած է «Բովանդակութիւն ազգային սեպհականութեանց, բնկերովի իրաւանց, աւաւոգութեանց եւ սովորութեանց ի սեօրեական տեղիս». երկու տպագրութիւն տեսած (Ա. 1880-ին), 132 էջնոց կարեւոր գրքոյք մըն է, եւ կրնայ իբրեւ առաջնորդ ծառայել ուխտաւորաց ձեռքին մէջ: — Իր ի Կովկաս նուիրակութեան ընթացքին հանձնարած է նաև Շիրակ եւ մնացած անդ 50 օր. այդ առթիւ գիւղէ գիւղ շրջած եւ տեղւոյն բնակչութեան, կրթական վիճակի եւ բնութեան մասին ծանօթութիւններ հաւաքած է զորս յետոյ հրատարակած է «Արեւելեան Մամուլ»ին մէջ: Իսկ երկու տարի առաջ է նոյն երկասիրութիւնը գրքոյքի ձեւին տակ հրատարակուեցաւ Անթիլիասի Տպարանէն «Յիսուս օր ի Շիրակ» անունով, 111 էջնոց:

Սակայն Տ. Սահակ Կաթողիկոսի մնայուն գործերը պիտի ըլլան իր Կոնգրակները, որոնց մէջ կը ցոլանայ ոչ միայն գրական շնորհ իր պարզ եւ անսեթեւեթ ձեւին մէջ, այլ նաև «հոգեւոր օծութեամբ լի աստուածաշնչական պատգամներ»:

Սահակ Վեհափառ ոչ միայն գործի եւ գրի մարդ եղած է այլ նաև ու առաւելաբար բնի մարդ. գիտցած է «սրտին խօսիլ ժողովուրդին» երբ բնմերէն Աւետարանի պատգամը հնչեցուցած է ի լուր իր հաւատացեալ շօտին: Իր խօսքին հմայքով անուն մը շինած էր իրեն թէ ասոյ յերուսաղէմ, թէ մանաւանդ իր Նուիրակութեան ընթացքին ի Կովկաս եւ վերջապէս ամբողջ իր Կաթողիկոսութեան ընթացքին:

